

تجربه بانک توسعه اسلامی در تعامل با مقررات
بانکداری بین الملل

محمد جواد محقق نیا*

یکتا پاک نیت**

چکیده

امروزه بانکداری اسلامی به سرعت در حال گسترش در جهان است. به طوری که این نظام به جایگزین مناسبی برای سیستم بانکی رایج غربی در کشورهای اسلامی و غیراسلامی تبدیل شده است. با توجه به اهمیت و جایگاه ویژه بانکداری اسلامی به ویژه در کشورهای مسلمان و گرایش آن‌ها به ایجاد و توسعه چنین سیستم‌هایی در سطح بین‌المللی، در این مقاله، ضمن معرفی بانک توسعه اسلامی به عنوان یکی از بانک‌های بین‌المللی اسلامی که با هدف توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهای عضو و کشورهای فقیر اسلامی، تأسیس شد؛ به تجربه این بانک در سیستم بانکداری بین‌الملل برای دستیابی به رشد و توسعه پایدار می‌پردازیم. در این جهت، از اطلاعات و صورت‌های مالی بانک استفاده شده است و نتایج بررسی شده نشان می‌دهد که بانک توسعه اسلامی به عنوان نهادی فراملی و مؤسسه بسیار محافظه‌کار با سرمایه بالا، نقدینگی بالا، اهرم پایین و بالاترین نسبت کفایت سرمایه در بین بانک‌های توسعه چند ملیتی می‌باشد. همچنین این بانک دارای بازارها و تولیدات متنوع و سهامداران متعدد در سطح بانکداری بین‌الملل می‌باشد.

واژگان کلیدی: بانک توسعه اسلامی، بانکداری بین‌الملل، بانکداری اسلامی

مقدمه

امروزه نهادهای مالی متعددی برای تقویت همکاری‌های پولی و مالی در سطح بین‌المللی به فعالیت مشغول هستند. کشورهای اسلامی براساس شریعت اسلام، مؤسسات مالی اسلامی را که بر مبنای سود استوار هستند جایگزین مؤسسات مالی مبتنی بر نظام بهره نموده‌اند و بدین ترتیب تحولی در نظام بانکداری دنیا به وجود آورده‌اند. تشکیل سیستم بانکداری اسلامی از دو طریق بر رشد و رونق اقتصادی کشورهای مختلف تأثیرگذار بوده است. از مهم‌ترین اثرات مثبت سیستم بانکداری اسلامی بر رشد اقتصادی کشورها، افزایش مبادلات و ابزارهای مالی بوده است. علاوه بر این به دلیل آن که سیستم بانکداری اسلامی بر پایه مشارکت در سرمایه‌گذاری و عامل سود (زیان) پایه‌ریزی شده است، بنابراین تأثیر زیادی در رشد و رونق اقتصادی کشورهای اسلامی داشته است. [۱]

بانک‌های اسلامی تاکنون توانسته‌اند در تأمین سرمایه بسیاری از بخش‌ها و پروژه‌های اقتصادی کشورهایی که در آن‌ها فعالیت می‌کنند نقش مهمی ایفا نمایند. بانک توسعه اسلامی^۱، از نمونه‌های چنین مؤسسات مالی اسلامی است که از آغاز فعالیت تاکنون، پروژه‌های بسیار سرمایه‌گذاری، تجاری و کمک‌های فنی را برای رشد مبادلات تجاری و اقتصادی کشورهای عضو به اجرا درآورده است. همچنین این بانک در امر تأسیس بانک‌های اسلامی در سراسر دنیا نقش فعالی ایفا نموده است؛ به طوری که طی ۴۰ سال فعالیت خود، تعداد بسیار زیادی بانک اسلامی و خانه‌های تأمین مالی- سرمایه‌گذاری در کشورهای مختلف جهان تأسیس کرده است. اگر چه مرکز اصلی بانک توسعه اسلامی در عربستان قرار دارد ولی قوانین مالی کشور عربستان، ملاک فعالیت این بانک نیست و خود بانک صاحب قوانین جامع بانکداری اسلامی می‌باشد و در کنار آن قوانین سازمان حسابرسی مؤسسات

^۱ Islamic Development Bank

مالی اسلامی^۱ و اصول شریعت در نظر گرفته می‌شود. این مقاله می‌کوشد تا تجربه بانک توسعه اسلامی را به‌عنوان نهادی فراملی در عرصه بین‌المللی بررسی نماید.

۱- بانک توسعه اسلامی

این بانک، از مؤسسات بزرگ مالی توسعه‌ای بین‌المللی و از نهادهای تخصصی سازمان کنفرانس اسلامی^۲ محسوب می‌شود که در تاریخ ۲۰ اکتبر ۱۹۷۵ میلادی از سوی ۲۲ کشور اسلامی و با سرمایه اولیه ۷۵۵ میلیون دینار اسلامی در جده عربستان تأسیس گردید؛ هدف اصلی آن پیشبرد توسعه اقتصادی و پیشرفت اجتماعی کشورهای عضو و جوامع مسلمان کشورهای غیرعضو در سراسر جهان براساس اصول شریعت اسلامی می‌باشد. هم‌اکنون اعضای بانک، در برگیرنده ۵۶ کشور از چهار قاره آسیا، آفریقا، اروپا و آمریکا می‌باشند. شرایط اساسی عضویت در این بانک عبارتند از: عضویت در سازمان کنفرانس اسلامی، مشارکت در تأمین بخشی از سرمایه بانک از طریق پرداخت سهمیه تعیین شده، پذیرش شرایط و ضوابط مصوب هیئت مدیره بانک.

سرمایه پذیرهنویسی شده این بانک بالغ بر ۳۰ میلیارد دینار اسلامی است. سهامداران عمده این بانک به‌ترتیب: عربستان سعودی، لیبی، ایران، نیجریه، امارات متحده، قطر، مصر می‌باشند. جمهوری اسلامی ایران سومین سهامدار بزرگ بانک توسعه اسلامی با ۸.۲۵ درصد بعد از عربستان و لیبی محسوب می‌گردد. بانک توسعه اسلامی، دارای یک دفتر مرکزی در شهر جده عربستان است و چهار دفتر منطقه‌ای در آلماتی (قزاقستان)، کوآلامپور (مالزی) و رباط (مراکش) و سنگال دارد. بانک به‌منظور پیگیری اجرای پروژه‌های مصوب در هر یک از کشورهای

^۱ Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions

^۲ Organization of Islamic Cooperation

ایران، اندونزی، قزاقستان، لیبی، پاکستان، سنگال و سودان، نمایندگان محلی منطقه‌ای دارد. [۳]

در ایران، سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران (وابسته به وزارت امور اقتصادی و دارایی) نماینده این بانک بوده و برای بهره‌برداری از تسهیلات بانک، تجار، بازرگانان و شرکت‌ها لازم است به این سازمان مراجعه نمایند. وظایف و عملکرد بانک شامل مشارکت در سرمایه‌گذاریها و اعطای تسهیلات برای اجرای طرح‌ها و فعالیت‌های مولد، ارائه کمک‌های مالی برای توسعه اجتماعی و اقتصادی کشورهای عضو، موظف به ایجاد صندوق‌هایی ویژه برای مقاصد مشخص شامل کمک به جوامع مسلمان در کشورهای غیرعضو و تشکیل صندوق‌های امانی^۱، مجاز به پذیرش پس‌اندازها و استفاده از منابع مالی براساس روش‌های مبتنی بر اصول شریعت اسلامی، کمک به افزایش مبادلات تجاری بین کشورهای عضو به‌خصوص در زمینه کالاهای سرمایه‌ای، ارائه کمک‌های فنی به کشورهای عضو و ارائه تسهیلات آموزشی به افراد و مؤسسات فعال در امر توسعه اقتصادی در راستای انطباق با اصول شریعت اسلامی می‌باشد.

راهبرد بانک عبارت است از:

۱- زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی

۲- توسعه بخش خصوصی

۳- توسعه اجتماعی فراگیر

۴- همکاری میان کشورهای عضو

۵- توسعه بخش مالی اسلامی

بانک توسعه اسلامی نقش برجسته‌ای در تأمین مالی گروه هماهنگی عرب (صندوق توسعه ابوظبی، صندوق توسعه عربستان، صندوق توسعه اپک، صندوق توسعه

^۱ Trust funds

اقتصادی و اجتماعی عرب، صندوق توسعه اقتصادی کویت) داشته است و بیش از ۱۲۰ یادداشت تفاهم با ۹۰ مؤسسه (بانک‌های توسعه چند ملیتی^۱، مؤسسات سازمان ملل متحد، سازمان‌های منطقه‌ای وابسته به سازمان کنفرانس اسلامی، سازمان‌های غیردولتی و غیره) امضاء کرده است. [۳]

۱-۱- تاریخچه روابط ایران با بانک توسعه اسلامی

جمهوری اسلامی ایران، در اواخر سال ۱۹۸۸ میلادی، به عضویت بانک توسعه اسلامی درآمد و حداقل سهام مورد نیاز برای عضویت را به میزان ۲/۵ میلیون دینار اسلامی (۲۵۰ سهم) پذیره‌نویسی نمود که با تصویب مجلس و متعاقب آن هیأت عامل بانک مزبور، میزان سهم پذیره‌نویسی شده ایران طی چند دوره به ۷۰۰ میلیون دینار اسلامی افزایش یافت. در حال حاضر، ایران سومین سهامدار این بانک می‌باشد. در سال ۱۳۹۴، سرمایه ایران در بانک توسعه اسلامی، از مبلغ ۱۴۸۱۸۸۰ هزار دینار اسلامی به مبلغ ۴۱۷۴۶۳۰ هزار دینار اسلامی به‌صورت تعهدی افزایش یافت. با توجه به نقش و جایگاه مهم نهادهایی مانند بانک توسعه اسلامی لازم است جایگاه ایران در این مؤسسات حفظ شود که از مهم‌ترین راهکارهای پیش‌رو، حفظ یا افزایش سرمایه خود در چنین سازمان‌هایی و افزایش همکاری بانک‌های ایران به‌خصوص بانک‌های توسعه‌ای با این بانک می‌باشد. از بدو عضویت تاکنون، جمهوری اسلامی ایران توانسته است از تسهیلات اعتباری بانک توسعه اسلامی برای تأمین مالی پروژه‌های بخش خصوصی و دولتی و همچنین از تسهیلات کوتاه‌مدت (تجاری) در امر صادرات و واردات کالاهای مصرفی، واسطه‌ای و سرمایه‌ای استفاده نماید. در کنار استفاده از تسهیلات اعتباری پروژه‌های تجاری از سال ۱۳۶۹ تاکنون ایران توانسته تقریباً هر سال، یک فقره کمک بلاعوض برای طرح‌های بخش خصوصی و عمومی

^۱ Multilateral Development Bank (MDBs)

(دولتی)، عمدتاً در زمینه‌هایی چون نوسازی و بازسازی در مدارس، اسکان آوارگان، توسعه تجهیزات آزمایشگاهی، امدادرسانی به زلزله‌زدگان دریافت نماید. به‌طور کلی، جمهوری اسلامی ایران تاکنون توانسته است از تسهیلات اعتباری بانک توسعه اسلامی در پروژه‌های زیرساختاری، صنعتی و عمرانی چون احداث سد و شبکه آبیاری و زه‌کشی، ایجاد کارخانه، تأسیس بیمارستان، احداث نیروگاه، احداث و گسترش شبکه راه آهن و کشتی‌سازی بهره‌برداری نماید. در این راستا، وزارتخانه‌های نیرو، کشاورزی، صنایع و معادن و راه و ترابری بیشترین بهره را از تسهیلات اعتباری برده‌اند. در سال‌های اخیر، در چارچوب همکاری‌های جمهوری اسلامی ایران با این بانک در سال ۱۳۹۳، مبلغ ۱۱۰ میلیون دلار و در سال ۱۳۹۴، مبلغ ۱۲۵ میلیون دلار برای پروژه‌های در حال اجرا دستگاه‌های اجرایی در کشور، از منابع بانک مذکور استفاده و به حساب شرکت‌های مربوط واریز گردیده است.

به‌نظر می‌رسد در دسترس‌ترین و امکان‌پذیرترین مسیر بین‌المللی برای عملیاتی شدن دسترسی ایران به بازار سرمایه بین‌المللی، بانک توسعه اسلامی باشد اما با توجه به اینکه ایران از سرمایه‌گذاران اصلی بانک توسعه اسلامی می‌باشد و بانک مرکزی هم ارتباطاتی با این بانک دارد در سال‌های اخیر این ارتباط به‌گونه‌ای نبوده که به اندازه کافی از ظرفیت‌های موجود استفاده شود و فعالیت‌ها و همکاری‌های دو جانبه با ظرفیت‌های موجود بین ایران و بانک توسعه اسلامی متناسب نبوده و موضوع تأمین مالی پروژه‌های ایران توسط بانک توسعه اسلامی در طول این سال‌ها با کندی مواجه شده است. در دوران تحریم استفاده از سرمایه‌های این بانک برای کشور ما به‌دلیل مشکلات ناشی از تحریم‌های بین‌المللی کم شد و این امر هم شامل سخت‌گیری‌هایی بود که در عرصه بین‌الملل علیه ایران صورت گرفت. بنابراین با توجه به جایگاه ایران در بانک توسعه اسلامی، ما کم‌ترین ارتباط و استفاده را در هر سه حوزه تأمین مالی، آموزش و پژوهش داشته‌ایم.

مبنای فعالیت ما در بانک توسعه اسلامی این است که ما به‌عنوان کشوری دارای جهان‌بینی و آموزه‌های اسلامی؛ با حضور در چنین نهادهایی، می‌توانیم برای تقویت کشورهای اسلامی و عمل به مبانی دینی خود گام برداشته و همچنین براساس برد سیاسی و بین‌المللی که چنین نهادهایی دارند، قدرت خود را در عرصه سیاسی و بین‌المللی به نمایش بگذاریم. علاوه بر این ما می‌توانیم در برخی از کشورهای هدف، از بانک توسعه اسلامی به‌عنوان ابزاری برای انجام پروژه‌های مورد نظر کشور با هماهنگی بانک توسعه اسلامی و با ضمانت خود استفاده کنیم که این کار می‌تواند برای ما سود به‌همراه داشته باشد؛ البته این امر نیازمند بهبود وضعیت امنیتی در منطقه می‌باشد. بنابراین بانک توسعه اسلامی با توجه به موقعیت ویژه و راهبردی خود می‌تواند زمینه و بستر لازم در راستای اعتماد سرمایه‌گذاران جهانی را برای ایران فراهم آورد که از اعضای هیأت مدیره و از جمله اولین سهامداران این بانک است.

ایران همچنین در مؤسسات و شرکت‌های زیرمجموعه بانک توسعه اسلامی دارای سهم عمده و فعالیت می‌باشد که در ادامه (قسمت ۴-۱) به توضیح آن پرداخته می‌شود.

۲-۱- الگوی تجهیز منابع

تجهیز منابع از طریق حق عضویت اعضا است که شیوه‌ای بسیار ساده و در عین حال کارا است و در موارد مشابه می‌تواند الگوی بانکداری اسلامی باشد. به این صورت که در ابتدا، بانکی با پشتوانه دولت یا مؤسساتی مثل بانک توسعه اسلامی تأسیس می‌شود که در این راه کمک می‌کنند و اشخاصی که قصد تأسیس بانک دارند، و پس از راه‌اندازی سهم دولت و بخش غیرخصوصی به همین افراد یا اشخاص دیگر سرمایه‌گذار در بانک واگذار می‌شود و سرمایه دولت یا مؤسسه از این افراد اخذ می‌شود. بانک پیشنهادی بنا به نظر مجمع عمومی سهامداران

می‌تواند با انتشار اطلاعیه عضو بپذیرد. سرمایه بانک هر قدر شد، فقط در کارهای سودآور از طریق عقود و روش‌های متعارف اسلامی به کار گرفته می‌شود، اما بانک سپرده‌ای از مردم نمی‌گیرد. ممکن است در این بانک، صد نفر مشارکت داشته باشند. سود حاصل باید به نسبت سرمایه اعضا بعد از کسر دستمزدها و هزینه‌ها تقسیم شود. [۲]

۳-۱- الگوی تخصیص منابع

در تخصیص منابع در این بانک، شیوه‌های جالبی برای جلوگیری از ضرر بانک وجود دارد. از طرفی این شیوه‌ها، باعث ادای به‌موقع اقساط از سوی مشتری می‌شود. در ادامه به روش‌های تأمین مالی بانک می‌پردازیم:

۱-۳-۱- وام

این نوع از تسهیلات برای طرح‌هایی با آثار اجتماعی و اقتصادی قابل توجه به کار می‌رود که زمان اجرای طولانی دارند و ممکن است درآمدزا هم نباشند. وام‌ها به دولت‌ها یا مؤسسات عمومی و غالباً به کشورهای کمتر توسعه یافته عضو برای اجرای طرح‌های زیربنایی و صنعتی اعطاء می‌شود. [۴] این وام‌ها بدون بهره بوده و ۲ درصد برای جبران هزینه‌های اداری دریافت می‌شود. بازپرداخت وام ۱۵ تا ۲۵ سال است که ۳ تا ۵ سال دوره تنفس دارد و به‌صورت اقساط ۶ ماهه مساوی ادا می‌شود. [۲]

۲-۳-۱- اجاره به شرط تملیک

برای کالاهای با دوام و گران قیمت استفاده می‌شود. نرخ سود این قرارداد به‌صورت ثابت و ۶ درصد در سال است و در صورت بازپرداخت به‌موقع اقساط، تخفیف خوش‌حسابی ۱۵ درصد از مبلغ سود شامل حال مستأجر می‌شود. البته بانک برای اجاره به شرط تملیک ضمانت کافی و بیمه موضوع اجاره را از مستأجر

می‌گیرد. [۲] براساس شیوه اجاره به شرط تملیک، مالکیت اموال اجاره داده شده در طول اجرا که ممکن است ۱۵ سال به طول بی‌انجامد، در اختیار بانک توسعه اسلامی خواهد بود و پس از بازپرداخت آخرین قسط اجاره به‌عنوان هبه به مالکیت ذینفع انتقال می‌یابد. [۴]

۳-۳-۱- فروش اقساطی

این عقد در واقع ترکیبی از بیع مرابحه و نسیه و شبیه اجاره به شرط تملیک است با این تفاوت که در فروش اقساطی مالکیت سرمایه در زمان تحویل به ذینفع منتقل می‌گردد. نرخ سود فروش اقساطی ۶ درصد است و اقساط طی ۱۵ سال در اقساط ۶ ماهه ادا می‌شود. در صورت خوش حسابی مشتری، ۱۵ درصد از سود بانک تخفیف داده می‌شود. به‌طور معمول ۱۰ درصد پیش‌پرداخت گرفته می‌شود. [۲]

۴-۳-۱- مشارکت در سرمایه

بانک در شرکت‌ها و نهادهای مالی اسلامی درآمدزا و مطابق شریعت شرکت می‌کند که تأثیر توسعه‌ای عمده‌ای بر اقتصاد کشورهای خود داشته باشند. البته به شرط اینکه حق تعیین عضو در هیئت مدیره داشته باشد و با زمان‌بندی خاصی با فروش سهام خود از آن شرکت بیرون برود. [۲] مشارکت بانک حداکثر معادل ۳/۱ سرمایه ثبت شده است.

۵-۳-۱- تسهیم سود

این شیوه تأمین مالی، شباهت زیادی با تأمین مالی به صورت سرمایه‌گذاری مشترک دارد. بدین ترتیب که بانک در همکاری با دیگر تأمین‌کنندگان مالی، سرمایه‌گذاری مشترک می‌نماید. سود یا زیان حاصل نیز به تناسب سرمایه‌گذاری میان شرکاء توزیع می‌گردد. [۴]

۶-۳-۱- اعطای خط اعتباری به مؤسسات مالی

این الگو از طریق قراردادهای اجاره به شرط تملیک، فروش اقساطی، استصناع، مشارکت در سرمایه یا ترکیبی از آنها است. نرخ سود بانک از خطوط اعتباری فروش اقساطی ۷ تا ۸ درصد و از اجاره به شرط تملیک و استصناع ۷.۵ درصد در سال است و در صورت خوش حسابی مشمول تخفیف ۱۵ درصد می‌شود. [۲]

۷-۳-۱- استصناع

قراردادی است که طی آن یک طرف، تولید کالای مشخصی را طبق مشخصات توافق شده، برای تحویل در تاریخ معین و در مقابل قیمت تعیین شده قبول می‌کند. کالای سفارش شده شامل هر کالای صنعتی، مونتاژ یا بسته‌بندی می‌باشد. همچنین استصناع می‌تواند در تأمین مالی کالاهای سرمایه‌ای و حتی کالاهای غیرقابل ملموسی چون گاز و برق به کار رود. نرخ سود و دوره پرداخت و تخفیف آن مانند فروش اقساطی است. دوره تنفس سه سال از تاریخ قرارداد است. [۲]

۴-۱- مؤسسات زیرمجموعه بانک توسعه اسلامی

۱-۴-۱- مؤسسه آموزش و تحقیقات اسلامی^۱

مؤسسه تحقیقات و آموزش اسلامی، در جایگاه بازوی آموزشی و تحقیقاتی بانک توسعه اسلامی و با توجه به نیاز تمرکز تحقیقات پراکنده در زمینه‌های اقتصاد و امور مالی اسلامی و گسترش این امور با رویکردی کاربردی در سال ۱۹۸۱ میلادی تأسیس شد.

این مؤسسه در طول بیش از سه دهه فعالیت‌های مستمر از طریق انجام تحقیقات در زمینه‌های اقتصاد و بانکداری اسلامی، ارائه خدمات مشاوره‌ای اقتصادی و بانکداری، برگزاری سمینارهای علمی، انتشار کتب و مطالب سودمند

^۱ The Islamic Research and Training Institute

با بهره‌گیری از پژوهشگران برتر در سطح جهان اسلام، گام‌های مهمی را در اشاعه این مهم برداشته است.

مهم‌ترین اهداف و وظایف مؤسسه تحقیقات و آموزش اسلامی، عبارت است از:

- فقرزدایی

- اجرای پروژه‌های تحقیقاتی در زمینه‌های اقتصاد و بانکداری اسلامی

- ارائه خدمات مشاوره‌ای در زمینه اقتصاد و بانکداری اسلامی

- برپایی کنفرانس‌ها، سمینارها، کارگاه‌های پژوهشی و آموزشی در زمینه موضوعات

مرتبط با اقتصاد و بانکداری اسلامی - به صورت منفرد و یا مشترک - با مؤسسات

علمی پژوهشی خارجی. [۵]

۲-۴-۱- شرکت اسلامی بیمه سرمایه‌گذاری و اعتبار صادراتی^۱

شرکت اسلامی بیمه سرمایه‌گذاری و اعتبار صادراتی، از شرکت‌های وابسته به بانک توسعه اسلامی می‌باشد که پیشنهاد تأسیس آن در فوریه سال ۱۹۹۲ به تصویب هیأت نمایندگان بانک توسعه اسلامی رسید. این شرکت در اول اوت ۱۹۹۴ تأسیس شد و ژوئیه ۱۹۹۵ رسماً فعالیت خود را آغاز نمود. دفتر مرکزی شرکت در جده عربستان می‌باشد.

سرمایه تصویب شده شرکت، ۱۰۰ میلیون دینار اسلامی (۱۴۴ میلیون دلار) است که ۵۰ درصد آن را بانک تعهد پرداخت دارد و مابقی را کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی تعهد می‌نمایند.

هدف شرکت حمایت از مبادلات تجاری و سرمایه‌گذاری بین کشورهای اسلامی می‌باشد.

ضمانتی که شرکت اسلامی بیمه سرمایه‌گذاری و اعتبار صادراتی برای صکوک دولت ایران انجام می‌دهد به ایران این امکان را می‌دهد که از بازارهای جهانی

^۱ Islamic corporation for Insurance of Investment and Export Credit

برای سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و پروژه‌های توسعه‌ای خود به تأمین مالی پردازد. بنابراین با تضمین پرداخت اجاره‌بها و نهایتاً قیمت اعمال ساختمان‌ها توسط این شرکت، دولت ایران می‌تواند با جذب اعتماد سرمایه‌گذاران با اطمینان بیشتر به تأمین مالی از بازارهای بین‌المللی پردازد. ارتباط بین دولت ایران و شرکت اسلامی بیمه سرمایه‌گذاری و اعتبار صادراتی، ارتباط بیمه‌گذار و بیمه‌گر است. در این راستا، خریدار وجهی را تحت عنوان حق بیمه به شرکت اسلامی بیمه سرمایه‌گذاری و اعتبار صادراتی پرداخت می‌کند؛ این شرکت نیز طبق استانداردهای سازمان حسابداری و حسابرسی برای مؤسسات مالی اسلامی ضمانتی درخور و شایسته و منطبق با شریعت ارائه می‌کند.

۳-۴-۱- شرکت اسلامی برای توسعه بخش خصوصی^۱

هدف از ایجاد این شرکت به‌عنوان یکی از نهادهای وابسته به گروه بانک توسعه اسلامی، شناسایی فرصت‌های بخش خصوصی است که بتواند به‌عنوان موتور رشد عمل نماید، همچنین دیگر اهداف این شرکت شامل ارائه حیطه گسترده‌ای از محصولات و خدمات مالی سودآور، بسیج منابع مالی اضافی برای بخش خصوصی در کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی، تشویق توسعه بازارهای سرمایه‌ای و مالی اسلامی و نهایتاً تبدیل شدن به یک نهاد مالی چند جانبه اسمی، برای توسعه بخش خصوصی در تکمیل نقش بانک توسعه اسلامی از طریق توسعه و پیشبرد بخش خصوصی به‌عنوان موتور رشد و کامیابی اختصاری است. در حال حاضر، سهامداران شرکت اسلامی برای توسعه بخش خصوصی، ۵۲ کشور عضو به‌همراه نهادهای مالی عمومی از جمله شرکت سرمایه‌گذاری خارجی ایران، بانک کشاورزی و بانک ملی ایران، صندوق سرمایه‌گذاری عمومی عربستان، بانک ملی الجزایر می‌باشد. سرمایه مجاز این شرکت، در حال حاضر، ۴ میلیارد دلار می‌باشد.

^۱ The Islamic Corporation for the Development of the Private Sector

ایران با دارا بودن ۲۶۷۴ سهم (هر سهم به ارزش ۱۰۰۰۰ دلار) به‌عنوان چهارمین سهامدار عمده مؤسسه فوق محسوب می‌شود. این مؤسسه، تاکنون ۱۱۴.۸۶ میلیون دلار به حجم عملیات در ایران اختصاص داده است. [۶]

۴-۴-۱- شرکت اسلامی بین‌المللی تأمین مالی تجاری^۱

بانک توسعه اسلامی در سی‌امین نشست سالانه خود که در تاریخ ۲۴/۰۶/۲۰۰۵ در کشور مالزی برگزار گردید تصمیم به ادغام برنامه‌های تأمین مالی تجاری خود و تأسیس شرکت مستقلی تحت عنوان «شرکت اسلامی بین‌المللی تأمین مالی تجاری» گرفت و شرکت موصوف با هدف ارتقا و گسترش تأمین مالی تجاری و افزایش اثرات توسعه‌ای تأمین مالی تجاری بین کشورهای عضو شروع به فعالیت نمود. [۸]

طبق اساسنامه، سرمایه مجاز شرکت اسلامی بین‌المللی تأمین مالی تجاری معادل ۳ میلیارد دلار و سرمایه پرداخت شده آن ۵۰۰ میلیون دلار آمریکا منقسم به ۴۴۶۱۱ سهم می‌باشد که جمهوری اسلامی ایران با ۱۹۲ سهم در رتبه دهم سهامداران قرار دارد.

شرکت اسلامی بین‌المللی تأمین مالی تجاری در سال ۲۰۱۵، بهترین ارائه‌دهنده تأمین مالی تجاری اسلامی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا و برنده جایزه سال معامله مباحه در ترکیه می‌باشد. [۷]

۵-۱- بانک توسعه اسلامی و تعامل با مقررات بین‌المللی

افزایش همکاری و تعامل با مؤسسات مقررات‌گذار بین‌المللی در زمینه مالی اسلامی، طراحی و عرضه محصولات و خدمات قابل عرضه در بازارهای جهانی، مدیریت ریسک، گزارش‌گری مالی، حسابداری و حسابرسی مختص بانکداری اسلامی مطابق با استانداردهای بین‌المللی، رعایت الزامات سرمایه‌ای کمیته بین‌المللی بال از

^۱ International Islamic Trade Finance Corporation

جمله مهم‌ترین راهبردها در حوزه بانکداری بین‌الملل می‌باشد که در این بخش به بررسی عملکرد بانک توسعه اسلامی در این موارد پرداخته می‌شود.

در مواجهه با مقررات بانکداری بین‌الملل، بانک‌های اسلامی، نهادهایی برای تطبیق خود با بانکداری بین‌الملل ایجاد کرده‌اند که بانک توسعه اسلامی در فعالیت‌ها و مقررات آن‌ها نقش داشته و گزارش‌های مالی این بانک بر طبق استانداردهای حسابداری صادر شده توسط هیئت خدمات مالی اسلامی^۱ و سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی و قوانین و اصول شریعت که توسط کمیته شریعت بانک تعیین شده، تهیه می‌شود. همچنین شرکت اسلامی بین‌المللی تأمین مالی تجارت که یکی از مؤسسات بانک توسعه اسلامی است در تأمین مالی تجارت طبق مقررات بانکداری اسلامی در سطح بین‌الملل فعالیت می‌کند.

مورد دیگری که در عرصه بانکداری بین‌الملل به آن پرداخته می‌شود طراحی و عرضه محصولات و خدمات قابل عرضه در بازارهای جهانی می‌باشد که بانک توسعه اسلامی از طریق عقود اسلامی (در بخش‌های قبلی توضیح داده شد) و ابزارهای مختلف مالی مانند صکوک که به دلیل ارتباط با بخش واقعی اقتصاد، یک ابزار مورد توجه جهانی بوده است به تعامل هر چه بیشتر با شبکه بانکداری بین‌الملل می‌پردازد و بنابراین در طی سالیان فعالیت این بانک، متنوع‌سازی و طراحی ابزارهای جدید در دست بررسی مستمر در بانک توسعه اسلامی بوده است.

مورد بعدی مدیریت ریسک در این بانک می‌باشد که با توجه به ضوابط ناظر بر حداقل استانداردهای شفافیت و انتشار عمومی اطلاعات و رهنمودهای مدیریت ریسک و کمیته نظارت بانکی بال تنظیم می‌شود که در ادامه به‌طور مفصل به توضیح آن پرداخته می‌شود.

^۱ The Islamic financial services board (IFSB)

همچنین عملکرد بانک توسعه اسلامی در ابعاد گوناگون براساس شاخص‌های مختلف نظیر کفایت سرمایه، نسبت‌های نقدینگی و اهرمی با استانداردهای بین‌المللی مطابقت دارد.

۱-۵-۱- ساختار سرمایه و کفایت سرمایه^۱ پایدار

با توسعه بانکداری اسلامی و استفاده از عقود اسلامی، برای اولین بار سازمان حسابداری و حسابرسی برای مؤسسات مالی اسلامی در سال ۱۹۶۶، کفایت سرمایه برای بانک‌های اسلامی را ارائه کرد. به دلیل نبود اطلاعات مالی و آماری برای انتخاب وزن ریسک‌ها، در استاندارد کفایت سرمایه هیئت خدمات مالی اسلامی از همان وزن‌های موجود در بیانیه کمیته بال استفاده کرد و با تعیین مجموع دارایی‌های موزون ریسکی، سرمایه اجباری برای پوشش ریسک اعتباری بانک اسلامی محاسبه گردید. [۸]

براساس اصل بنیادین کمیته بال، سرمایه بانک مهم‌ترین مقیاس برای سلامت بانک در نظر گرفته شده است که بانک توسعه اسلامی، دارای سرمایه‌ای پایدار می‌باشد به همین دلیل در بحران‌های مالی برای این بانک مشکلی ایجاد نشد.

نمودارهای شماره ۱ و ۲ ساختار سرمایه بانک توسعه اسلامی را برای سال‌های مختلف نشان می‌دهند. ساختار سرمایه و کفایت سرمایه در این بانک پایدار است زیرا:

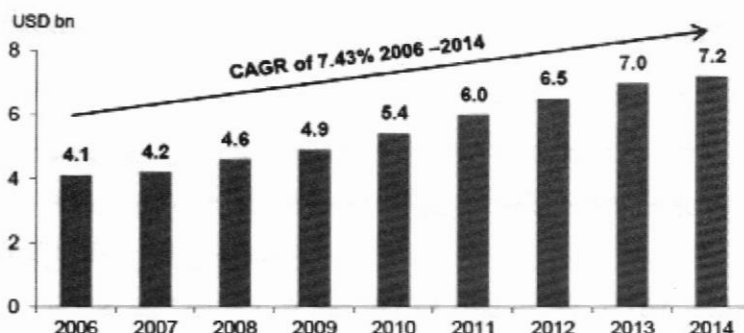
- عملیات عادی در درجه اول به وسیله حقوق صاحبان سهام کشورهای عضو و منابع بازار تأمین مالی می‌شوند.
- براساس تأیید هیئت اجرایی در ۲۲ می ۲۰۱۳ سرمایه مجاز به ۱۵۰ میلیارد دلار و سرمایه پرداخت شده به ۷۵ میلیارد دلار افزایش یافت.

^۱ Capital Adequacy

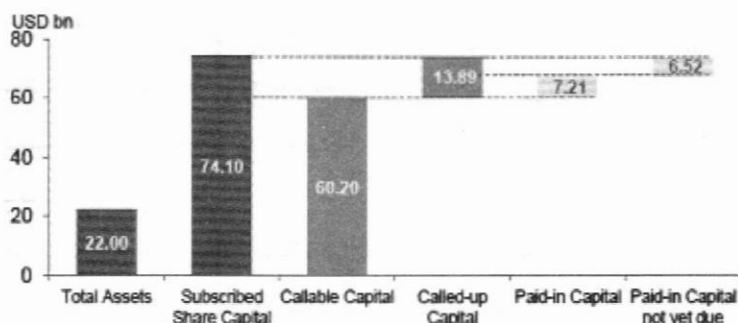
- بانک توسعه اسلامی، از ابتدا یک نسبت حقوق صاحبان سهام به دارایی بالای ۵۰ درصد را حفظ کرده است و از دارندگان پایدارترین سرمایه در بین بانک‌های توسعه چند ملیتی می‌باشد.
- سهام بانک توسعه اسلامی نمی‌تواند به‌عنوان وثیقه گذاشته شود و به هر نهادی منتقل شود.
- کشورهای عضو متعهد هستند تا سهم خود را از سرمایه مشترک^۱ بپردازند.
- در این بانک پایه سرمایه بسیار قوی است زیرا ۷۵ درصد از کل سرمایه توسط کشورهای صادرکننده نفت و گاز تأمین شده است.
- در هر زمانی مقدار کل سرمایه‌گذاری صاحبان سهام، بدهی‌های معوق و عملیات عادی دیگر، نمی‌تواند بیشتر از مقدار کل سرمایه مشترک پرداخت شده، ذخایر، سپرده‌ها و دیگر منابع مالی باشد.

نمودار شماره ۱ و ۲: ساختار سرمایه

Paid-up Capital

¹ subscribed capital

مأخذ: گزارش حسابرسی صورت‌های مالی^۱

۲-۵-۱- مدیریت ریسک محافظه‌کار

مدیریت ریسک در بانک توسعه اسلامی، مدیریت ابعاد کلیدی ریسک برای حفظ ارزش دارایی و جریان درآمد و حفاظت از منابع سهامداران و دارندگان صکوک تعریف شده است. ریسک‌ها از طریق شناسایی، اندازه‌گیری، کاهش و نظارت، مدیریت می‌شوند. بانک توسعه اسلامی متعهد به سطح ریسک مشخص می‌باشد که با حفظ رتبه اعتباری بانک (AAA) سازگار است. بالاترین سطح نظارت مدیریت ریسک در بانک توسعه اسلامی توسط هیئت اجرایی و رئیس بانک انجام می‌شود.

سه کمیته نظارت مدیریت ریسک در این بانک عبارتند از:

- کمیته مدیریت دارایی و نقدینگی^۲: سازمان کنترل و نظارت مالی بانک و فعالیت‌های مدیریت ریسک خزانه می‌باشد.
- کمیته سرمایه‌گذاری و عملیات^۳ از اجرای مؤثر سیاست اعتباری بانک و نظارت بر همه مسائل ریسک اعتباری مربوط به عملیات دولتی و غیردولتی اطمینان حاصل می‌کنند.

^۱ Audited Financial Statements

^۲ Assets and Liabilities Committee (ALCO)

^۳ Investment committee (IC) and Operational Committee (OC)

- کمیته مدیریت ریسک گروه^۱ اطمینان می‌دهد که نظارت مناسب وجود دارد و نظارت بر تمام ریسک‌های عمده ناشی از عملیات مالی و سرمایه‌گذاری با اتخاذ چهارچوب مدیریت ریسک مناسب، سیاست‌ها، دستورالعمل‌ها و گزارش‌های ریسک می‌باشد.

روش‌های کنترل مدیریت ریسک در بانک توسعه اسلامی:

- محدودیت‌هایی که توسط گروه مدیریت ریسک تعیین می‌شوند.
- وزارت خزانه‌داری و واحدهای تجاری، کسب و کارهایی را مدیریت و کنترل می‌کنند که در معرض ریسک قرار دارند.

بانک توسعه اسلامی، ریسک اعتباری را با وضعیت ترجیحاً طلبکار در تأمین مالی دولت، از طریق سیاست‌های مناسب و دستورالعمل‌های مرحله به مرحله پوشش ریسک از جمله ارزیابی ریسک کشور، عملیات برنامه‌ریزی شده، کیفیت پروژه‌های پیشنهادی، هزینه، بازپرداخت و مدیریت معوقات کنترل می‌کند. بیش از ۹۰ درصد از منابع مالی به‌وسیله دولت ضمانت شده است و قسمتی از منابع مالی هم که در مشارکت بخش عمومی و خصوصی قرار می‌گیرد به‌وسیله اعضای دولت پشتیبانی می‌شود. برای کشورهای عضو برای جلوگیری از تمرکز ریسک، تنوع‌سازی انجام می‌شود و محدودیت‌هایی را برای تأمین مالی هر کشور ایجاد کرده است.

ریسک بازار شامل تغییرات نرخ بهره، نرخ ارز، قیمت سهام و یا کالا است. بخش مدیریت ریسک بازار در بانک‌ها، وظیفه ارزیابی، آزمایش و تأیید ریسک‌های اعلام شده بازار، شامل ریسک نرخ بهره، ریسک نرخ ارز، ریسک تعدیلات و ریسک جاری را برعهده دارند. بانک توسعه اسلامی برای مدیریت ریسک نرخ ارز، ارزش‌هایی را به‌همراه دینار اسلامی (شامل ۴۱.۹ درصد دلار آمریکا، ۳۷.۴ درصد یورو، ۱۱.۳ درصد پوند انگلیس و ۹.۴ درصد ین ژاپن) در پرتفوی خود نگه می‌دارد و

¹ Group Risk Management Committee (GRMC)

بدین ترتیب مانع طبیعی برای ریسک بازار به وجود می‌آورد. تمام عملیات مالی بانک توسعه اسلامی با دینار اسلامی تخصیص داده می‌شود. این بانک تجارت ارز نمی‌کند. بانک توسعه اسلامی برای مدیریت ریسک نرخ بهره تلاش می‌کند تا عدم تطابق نرخ‌های بدهی و پرتفوی مالی را به حداقل برساند و با بهره‌گیری از اصول شریعت، کاهش در عدم تطابق را ایجاد می‌کند.

ریسک نقدینگی عبارت از آمادگی نداشتن بانک‌ها برای تأمین تسهیلات اعطایی یا پرداخت به موقع دیون بانک‌ها می‌باشد. بانک توسعه اسلامی رویکرد محافظه‌کارانه‌ای به مدیریت نقدینگی دارد؛ این بانک نقدینگی کافی برای انجام تعهدات خود در دوره ۱۲ تا ۱۸ ماهه نگهداری می‌کند. سیاست بانک توسعه اسلامی با توجه به مدیریت نقدینگی این است که بانک دارایی‌های نقدی قابل توجه و اساسی را نگهداری می‌کند که شامل پول نقد، معادل پول نقد و تأمین مالی مباحه با سررسید کوتاه‌مدت از ۳ تا ۱۲ ماه می‌باشد. علاوه بر این صندوق وقف، بخش اضافی برای حمایت از نقدینگی با دارایی کل ۱.۷۱ میلیارد دلار فراهم می‌کند. بانک توسعه اسلامی، در پژوهشی ریسک قراردادهای اسلامی را برآورد کرد و نشان داد که قراردادهای اسلامی از نظر درجه ریسک با هم متفاوت هستند و ریسک این نوع قراردادها در بانکداری اسلامی و متعارف متفاوت است. نتایج پژوهش نشان داد که ریسک نقدینگی بیشترین مقدار و ریسک اعتباری، ریسک بازار و ریسک عملیاتی به ترتیب عمده‌ترین ریسک‌های موجود هستند. هر یک از قراردادهای مورد مطالعه به لحاظ هر یک از ریسک‌های عمده بانکی مورد بررسی قرار گرفتند و مشخص شد که به لحاظ ریسک اعتباری به ترتیب؛ مشارکت، مضاربه، مشارکت کاهشی، سلف، استصناع، اجاره و مباحه، به لحاظ ریسک بازار؛ استصناع، سلف، مشارکت، مشارکت کاهشی، مضاربه و اجاره، به لحاظ ریسک نقدینگی؛ مشارکت کاهشی، سلف، اجاره، استصناع، مشارکت، مباحه و مضاربه و سرانجام به لحاظ

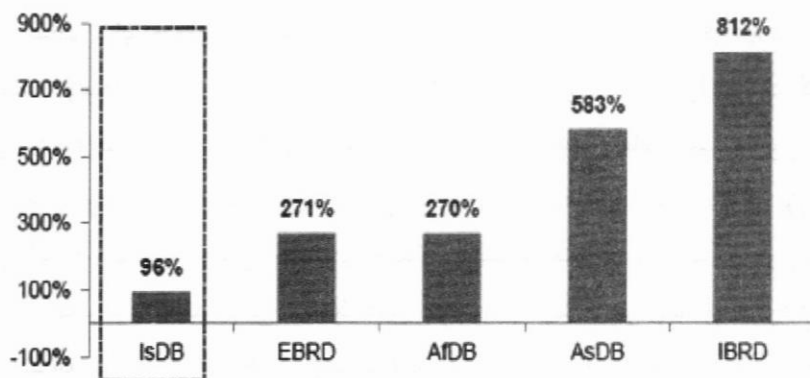
ریسک عملیاتی مشارکت کاهشی، استتصناع، سلف، مشارکت، مضاربه، مباحه و اجاره به ترتیب بالاترین ریسک را به خود اختصاص داده‌اند. [۹]

۳-۵-۱- نقدینگی بالا و اهرم پایین در بین بانک‌های توسعه چند ملیتی

بانک توسعه اسلامی، در بین بانک‌های توسعه چند ملیتی، دارای پایین‌ترین اهرم (نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام^۱ ۹۵.۶۵ درصد) می‌باشد که در نمودار شماره ۳ نشان داده شده است.

بالا بودن بیش از حد نسبت‌های اهرمی، ریسک و هزینه‌های مالی زیادی به بنگاه تحمیل می‌کند، نسبت‌های پایین برای وام‌دهندگان ایمن‌تر است و سهامداران نیز انگیزه بیشتری برای رشد و شکوفایی واحد انتفاعی خواهند داشت.

نمودار شماره ۳: نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام

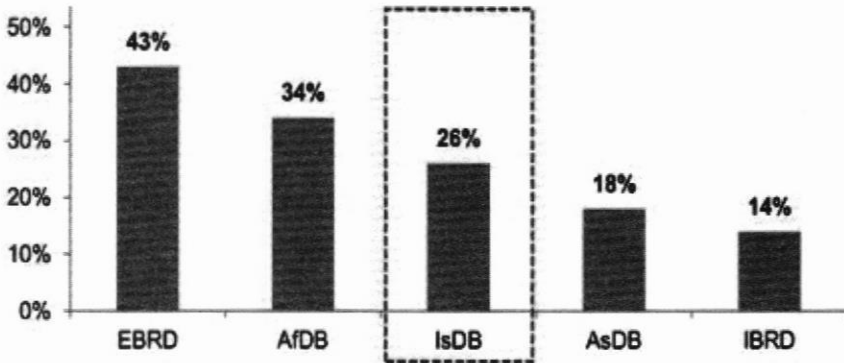
مأخذ: گزارش S&P^۲

^۱ Debt/ equity

^۲ Standard & poor's

نمودار شماره ۴ نشان می‌دهد که بانک توسعه اسلامی، دارای سطح نقدینگی بالا اما نه بیش از حد در بین بانک‌های توسعه چند ملیتی می‌باشد. سطح نقدینگی بالا نشان‌دهنده توانایی شرکت‌ها در عمل به تعهدات کوتاه‌مدت آن‌ها می‌باشد اما سطح نقدینگی بیش از حد نشان‌دهنده این است که از دارایی‌های جاری به‌خوبی استفاده نمی‌شود.

نمودار شماره ۴: نسبت دارایی‌های نقد به کل دارایی‌های تنظیم شده^۱

مأخذ: S&P

جدول شماره ۱: شاخص‌های کلیدی بانک

۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	میلیون دلار آمریکا
۱۵۳۷۲.۴	۱۶۹۹۹.۳	۲۰۵۷۰.۵	۲۱۹۷۷.۷	کل دارایی‌ها
۶۵۲۶.۷	۶۵۸۴.۷	۹۴۷۳.۵	۱۰۹۲۸.۶	کل بدهی‌ها
۹۸۴۵.۷	۱۰۴۱۴.۷	۱۱۰۹۷	۱۱۰۴۹.۱	حقوق صاحبان سهام
۵۵۸.۱	۶۹۵.۷	۷۴۰	۷۸۳.۳	درآمد ناخالص
۱۶۱.۹	۱۹۳.۴	۲۶۱	۲۱۰.۵	سود خالص

مأخذ: گزارش حسابرسی صورت‌های مالی

^۱ Liquid Assets / Adjusted Total Assets

۶-۱- نتایج

بانک توسعه اسلامی، از مؤسسات توسعه‌ای بین‌المللی است که با هدف توسعه اقتصادی کشورهای عضو و کمک به رفع فقر در جوامع مسلمان فعالیت خود را آغاز نموده است و تاکنون توانسته موفقیت‌های عظیمی در عرصه بین‌المللی کسب نماید. بررسی و یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که بانک توسعه اسلامی، مؤسسه بسیار محافظه‌کار با سرمایه بالا، نقدینگی بالا، اهرم پایین و نسبت کفایت سرمایه بالا در بین بانک‌های چندملیتی می‌باشد. همچنین دارای بازارها و تولیدات متنوع، سهامداران متعهد با قدرت پشتیبانی بالا، توزیع ریسک تقریباً صفر تحت بازل اروپا و ترجیح وضعیت طلبکار در فعالیت‌های خود می‌باشد. بررسی‌های انجام شده در این پژوهش نشان‌دهنده این است که بانک توسعه اسلامی در مواجهه با مقررات بانکداری بین‌الملل از انسجام و پایداری برخوردار بوده است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بانک توسعه اسلامی، به‌عنوان مؤسسه مالی اسلامی، توانسته در ۴۰ سال گذشته در تأمین سرمایه بسیاری از بخش‌ها و پروژه‌های اقتصادی جوامع مسلمان نقش مهمی ایفا نماید و با ارائه محصولات و خدمات متنوع منطبق با شریعت براساس نیازها و سلیقه‌های گوناگون مشتریان در ارتقای جایگاه بانکداری اسلامی و حضور جدی‌تر این صنعت در بانکداری بین‌الملل نقش مهمی داشته است. در این بخش به جمع‌بندی نقاط قوت و منحصر به فرد بانک توسعه اسلامی در بانکداری بین‌الملل می‌پردازیم:

۱- بانک توسعه اسلامی، با توجه به بی‌طرفی سیاسی آن، رابطه مبتنی بر اعتماد، یکپارچگی بالا و حمایت غیرمشروط با کشورهای عضو دارد.

- ۲- این بانک ظرفیت مالی قوی برای انتقال منابع به کشورهای عضو دارد و در رتبه‌بندی شرکت‌های بزرگ از لحاظ ثبات مالی در رتبه AAA قرار گرفته است.
- ۳- بانک توسعه اسلامی، نقش رهبری و تسهیل در پایه‌گذاری و گسترش بخش مالی اسلامی در میان بانک‌های توسعه چند ملیتی را داشته است و همچنین نقش منحصر به فردی برای اثبات پشتیبانی خود در استقرار مؤسسات مالی اسلامی و نهادهای نظارتی به علاوه معرفی محصولات مالی جدید نشان داده است.
- ۴- نقش آن در تأمین مالی تجاری، ارتباط تجارت به توسعه و توسعه تجارت با هدف افزایش تجارت درونی سازمان کنفرانس اسلامی قابل توجه بوده است.
- ۵- بانک توسعه اسلامی به تخصص‌هایی در زمینه مالی اسلامی و تأمین مالی زیرساخت‌ها، دانش عمیق در زمینه توسعه کشورهای عضو و روابط جهانی و پایه مشارکت گسترده دست یافته است.
- ۶- در حمایت و ارائه خدمات به گروه‌های محروم در کشورهای عضو و کشورهای مسلمان غیرعضو تجربه اندوخته است.

کتابنامه

فارسی و انگلیسی

- [۱] بهرامی زنوز، مریم؛ متاجی نیمور، کلثوم: *بانک توسعه اسلامی*، اداره تحقیقات و کنترل ریسک، تهران، بانک سپه، ۱۳۹۰.
- [۲] محقق‌نیا، محمدجواد: *الگوی بانکداری اسلامی*، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی، ۱۳۹۳.
- [3] www.isdb.org.
- [۴] وزیر، صادق: *بانک توسعه اسلامی: نگاه جامع و کاربردی*، ماهنامه اقتصاد و توسعه شماره ۲۵ و ۲۶، صفحات ۳۴ تا ۴۰، ۱۳۸۶.
- [5] www.irti.org
- [6] www.icd-idb.org
- [7] www.itfc-idb.org/en/content/international-recognition
- [۸] رستم‌زاده، پرویز و نصیرآبادی، شهره: *مطالعه تطبیقی عملکرد بانکداری اسلامی در کشورهای منتخب (رویکرد کفایت سرمایه، بیست و ششمین همایش بانکداری اسلامی*، صفحات ۱۲۰ تا ۱۴۹، ۱۳۹۴.
- [9] Khan. T and H. Ahmed: *Risk management an Analysis of Issues in Islamic Financial Industry*, 2001